

دانشگاه علامه طباطبائی

پردیس آموزش های نیمه حضوری

موضوع:

سبک شناسی شعر ابوالقاسم لاهوتی

پایان نامه کارشناسی ارشد
زبان و ادبیات فارسی

استاد راهنما:

دکتر غلامرضا مستعلی پارسا

استاد مشاور:

دکتر شیرزاد طایفی

نگارش:

اعظم امامی

زمستان

1390

چکیده:

الف - موضوع و طرح مسئله:

ابوالقاسم لاهوتی به عنوان یکی از پیشگامان شعر نو مطرح است، شعر او به لحاظ وجوه بلاغت و سبک شناسی مورد بررسی قرار گرفته است. سبک شناسی شعر لاهوتی، یعنی استخراج وجوه بلاغت، تجزیه و تحلیل، بن مایه های سبکی.

ب - مبانی نظری شامل (مرور مختصری از منابع، چارچوب نظری و پرسش ها و فرضیه ها):

لاهوته، به عنوان یکی از پیشگامان سرودن شعر نو، پرچم دار تغییر فرم و قالب و صورت و معنا، در شعر فارسی است. حال پرسشی که در این جا مطرح است این که آیا لاهوتی اولین شعر نو را سرود؟ آیا این کار امتیازی برای او به همراه داشت؟ آیا شعر لاهوتی توانست در زمان خود ماندگار شود؟ تأثیر شعر لاهوتی در دوره قبل و بعد از خود چگونه است؟ این پایان نامه سعی دارد به این پرسش ها، پاسخ دهد تا نتیجه ای درخور و شایسته به دست آید.

ج - روش تحقیق (شامل تعریف معارف، روش تحقیق جامعه مورد تحقیق، نمونه گیری و روش های نمونه گیری و ابزار اندازه گیری، نحوه اجرای آن، شیوه گردآوری و تجزیه و تحلیل داده ها):

روش تحقیق، کتابخانه‌ای و مبتنی بر مطالعه‌ی کتاب‌های مرتبط با موضوع بوده است، همچنین استفاده از یافته‌های پژوهشگران عرصه‌ی بلاغت و سبک‌شناسی، بهره‌گیری از مواد خام اشعار، برای تحلیل سبک شناسی و رسیدن به نتیجه‌ای درخور.

د - یافته های تحقیق :

- 1- برتری مضمون و محتوا بر صورت و لفظ
- 2- شعر در خدمت اهداف سیاسی و در مرتبه‌ی دوم اهمیت
- 3- تأثیرپذیری لاهوتی از حزب کمونیسم و انعکاس آن در شعر
- 4- تأثیرپذیری لاهوتی از فرهنگ و آداب و رسوم شوروی

ه - نتیجه گیری:

- 1- زبان شعر لاهوتی ساده و روان است.
- 2- بحر هزج و فروعات آن، بالاترین بسامد را در جدول وزنی لاهوتی دارد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
1.....	مقدمه
3.....	کلیات
درباره ی ابوالقاسم لاهوتی	
4.....	زندگی نامه ی ابوالقاسم لاهوتی
5.....	فعالیت های سیاسی لاهوتی در ایران
7.....	زندگی زناشویی لاهوتی در ایران
8.....	زندگی ابوالقاسم لاهوتی در روسیه
8.....	فعالیت های لاهوتی در کشور شوروی
9.....	جایگاه لاهوتی در کشور شوروی
11.....	آثار ابوالقاسم لاهوتی
13.....	مقدمه ای کوتاه بر سبک شناسی
15.....	سابقه ی سبک شناسی در ایران
16.....	مکاتب سبک شناسی
فصل اول:	
18.....	گزیده ی اشعار
150.....	فصل دوم: سطح زبانی
151.....	1- سطح زبانی
152.....	1-1- سطح آوایی
153.....	1-1-1- موسیقی بیرونی شعر
154.....	جدول اوزان شعر لاهوتی و بسامد آن ها
157.....	1-1-2- موسیقی کناری
157.....	1-1-2-1- قافیه
157.....	1-1-2-2- قافیه بدیعی
157.....	1-1-2-3- تجنیس
157.....	1-1-2-3-1- جناس تام

158.....	1-1-2-3-2- جناس مرکب
159.....	1-1-2-3-3- جناس ناقص
159.....	1-1-2-3-4- جناس زاید
159.....	1-1-2-3-6-1- جناس مطرف
161.....	1-1-2-3-6-2- جناس وسط
162.....	1-1-2-4- قافیه‌ی معموله
163.....	1-1-2-5- عیوب قافیه
163.....	1-1-2-5-1- اختلاف حرف قید
164.....	1-1-2-5-2- شایگان
164.....	1-1-2-5-3- تکرار قافیه
167.....	1-1-2-6- رد القافیه
167.....	1-1-2-7- قافیه‌های مردف و مردّف
168.....	1-1-2-2- ردیف
168.....	1-1-2-2-1- ردیف اسمی
168.....	1-1-2-2-2- ردیف غیر اسمی
169.....	1-1-2-2-3- ردیف فعلی
170.....	1-3- موسیقی درونی
170.....	1-3-1- تسجیع
170.....	1-3-1-1- سجع متوازی
179.....	1-3-1-2- سجع متوازن
182.....	1-3-1-3- سجع مطرف
184.....	1-3-2- ترصیع
185.....	1-3-3- مقابله
186.....	1-3-4- موازنه
187.....	1-3-5- انواع جناس
187.....	1-3-5-1- جناس تام
187.....	1-3-5-2- جناس لفظ

187	..... 1-3-5-3- مرکب
187	..... 1-3-5-4- جناس مضارع
188	..... 1-3-5-5- جناس خط
188	..... 1-3-5-6- جناس ناقص
188	..... 1-3-7- جناس زاید
188	..... 1-3-7-1- جناس مزید
189	..... 1-3-7-2- جناس وسط
189	..... 1-3-7-3- جناس مذیل
189	..... 1-3-8- جناس قلب
190	..... 1-3-9- جناس اقتضاب
190	..... 1-3-10- جناس ریشه
190	..... 1-3-6- توازن واجی
191	..... 1-3-6-1- تکرار حرف
194	..... 1-3-6-2- تکرار واژه
200	..... 1-3-6-3- تکرار واژه در طول کلام
201	..... 1-3-6-4- تشابه الاطراف
201	..... 1-3-6-5- تکریر
202	..... 1-3-6-6- طرد و عکس
202	..... 1-3-6-7- نام آوا
204	..... 1-2- سطح لغوی
204	..... 1-2-1- برجسته سازی
204	..... 1-2-1-1- هنجاری گریزی
205	..... 1-2-1-1-1- هنجارگریزی واژگانی
205	..... 1-2-1-1-2- لغات و ترکیبات عربی
208	..... 1-2-1-1-3- ترکیبات و لغات امروزی
209	..... 1-2-1-1-4- ترکیبات و لغات بیگانه
209	..... 1-2-1-1-5- واژه های ساخت شاعر

209.....	1-2-1-1-6- کاربرد کلمات تنوین دار در شعر .....
211.....	1-2-1-1-7- کاربرد کنایات امروزی .....
212.....	1-2-1-1-2- هنجارگریزی زمانی .....
212.....	1-2-1-1-3- هنجاری گریزی آوایی .....
214.....	1-2-1-1-4- هنجاری گریزی معنایی .....
217.....	3-1- سطح نحوی .....
217.....	1-3-1- مخفف کردن کلمات .....
219.....	1-3-2- افزایش واج .....
219.....	1-3-3- جا به جایی اجزای جمله .....
220.....	1-3-4- کاربرد صفت بیانی مرکب تأکیدی .....
220.....	1-3-5- جابه جایی صفت و موصوف .....
222.....	1-3-6- کاربرد عدد و محدود .....
222.....	1-3-7- کاربرد کاش به جای کاشکی .....
223.....	1-3-8- کاربرد فعل امر .....
225.....	1-3-9- کاربرد پسوند ین به جای گین .....
225.....	1-3-10- کاربرد همی به جای می استمراری .....
225.....	1-3-11- کاربرد نی به جای نه .....
226.....	1-3-12- کاربرد اندر به جای در .....
226.....	1-3-13- کاربرد اسم همراه با ضمیر پیوسته .....
228.....	فصل سوم: سطح ادبی .....
229.....	سطح ادبی .....
231.....	قالب‌های شعر دوره‌ی مشروطیت .....
231.....	1- مسمط .....
232.....	2- ترکیب بند و ترجیع بند .....
232.....	3- مستزاد .....
232.....	4- ترانه و تصنیف .....
233.....	5- چهار پاره .....

- 233.....6- شعر نو .....
- 234.....7- شعر هجایی .....
- 237.....جدول قالب های شعری دیوان ابوالقاسم لاهوتی .....
- 238.....1-3- صور خیال .....
- 239.....2-3- تشبیه .....
- 239.....1_ 2-3- تشبیه تلمیحی .....
- 239.....2_ 2-3- تشبیه سمبلیک .....
- 239.....3_ 2-3- تشبیه مفروق .....
- 240.....4_ 2-3- تشبیه بلیغ .....
- 242.....5_ 2-3- تشبیه مجمل .....
- 243.....6_ 2-3- تشبیه مفصل .....
- 245.....7- 2-3- تشبیه موکد .....
- 246.....8- 2-3- تشبیه مرسل .....
- 247.....3-3- تمثیل .....
- 248.....4-3- استعاره .....
- 248.....1_ 4-3- استعاره ی مصرحه .....
- 250.....2_ 4-3- استعاره ی مکنیه تخیلیه .....
- 250.....1- 2-4-3- استعاره ی مکنیه به صورت اضافی .....
- 250.....2- 2-4-3- استعاره ی مکنیه به صورت غیر اضافی .....
- 251.....5-3- مجاز .....
- 251.....1_ 5-3- مجاز به علاقه جزئیه .....
- 252.....2_ 5-3- مجاز به علاقه ی کلیه .....
- 252.....3_ 5-3- مجاز به علاقه ی حال و محل .....
- 253.....6-3- کنایه .....
- 253.....1- 6-3- کنایه از فعل .....
- 255.....7-3- ترتیب کلام .....
- 255.....1- 7-3- لف و نشر .....

255	..... 2-7-3- تنسيق الصفات
256	..... 3-8- تلميح
256	..... 1-3-8- تلميح در دوره ی مشروطه
260	..... فصل چهارم سطح فکری
261	..... سطح فکری
263	..... 1-4- ميهن
263	..... 2-4- زن
265	..... 3-4- اندیشه های کمونیستی در شعر لاهوتی
265	..... 1-3-4- حمایت از کارگر
266	..... 2-3-4- انتقاد از نظام سرمایه داری
266	..... 3-3-4- مبارزه با فاشیسم
267	..... 4-4- عشق
267	..... 5-4- شاعر آواره از وطن
268	..... 6-4- مضامین انسان دوستانه و اجتماعی
269	..... 1-4-6- صلح
270	..... 2-4-6- نکوهش بیکاری
270	..... 3-4-6- نکوهش جهل و بی سوادی و غفلت
271	..... 4-4-6- آزادی
271	..... 5-4-6- عدالت و برابری
272	..... 7-4- قهرمان دوستی و ستایش قهرمانان و رهبران حزب
274	..... 8-4- مدح ائمه اطهار
276	..... نتیجه گیری
278	..... فهرست منابع و ماخذ

- 3- بالاترین بسامد صنایع بدیع معنوی، تشبیه، است.
- 4- قافیه در شعر لاهوتی بیشتر به صورت فعلی است.
- 5- عنصر تکرار در شعر لاهوتی از بسامد بالایی برخوردار است.

مقدمه

مادر تاریخ مهد پرورش شاعرانی است که در راه اعتلای وطن از جان و مال گذشتند. کسانی که درد غفلت و بی‌خبری ملت آزارشان می‌داد، در پی این زجر و عذاب به پاخاستند و نوای بیداری و آگاهی را در گوش زمان فریاد زدند.

قلم زنانی، که در پی آراستن کلام به انواع تصنعات و دشواری‌ها نبودند چرا که وطن حرف دل آنان بود. روشن‌فکرانی، که هدف خود را چنین تعریف می‌کردند، شربت آزادی را در کام جان ملت باید چکاند.

در این میان نام ابوالقاسم لاهوتی بیشتر می‌درخشد. او شاعری است که توانایی سرودن شعر در همه قالب‌های ادبی را دارد. مضمون‌های انسان‌دوستانه و عاطفی او در لابه‌لای اشعارش فوق‌العاده است. لاهوتی دو دوره زندگی دارد، دوره‌ای که در ایران می‌زیسته و دوره‌ای که در غربت (شوروی) به سر می‌برده است.

شیوه شعری او در هر دوره متفاوت است؛ گویی معماری است که دو طرح برای ساختمان شعرش ریخته است. دیوان اشعار او گویای این مطلب است. لاهوتی در ترجمه اشعار اروپاییان و غربیان نیز دستی دارد بعضی آثار شکسپیر، پوشکین را ترجمه کرده است. شعر انترناسیونال شکسپیر، یکی از آنهاست.

این پایان نامه در پی این است که ویژگی‌های سبکی 110 شعر از ابوالقاسم لاهوتی را بررسی کند. شیوه این پژوهش تلفیقی از روش مؤلف کلیات سبک‌شناسی و پیشنهادهای استادان راهنما و مشاور، نگارنده در این روش اشعار لاهوتی را در سه بخش زبانی، ادبی و فکری مورد بررسی قرار داده است.

در بخش کلیات به دو موضوع پرداخته شده است :

1- زندگی، آثار، و جایگاه ابوالقاسم لاهوتی

2- تعریف سبک، سابقه سبک شناسی در ایران و مکاتب سبک شناسی

در فصل اول 110 شعر برگزیده از دیوان اشعار لاهوتی آمده است؛ این اشعار باتوجه به اهمیت جلوه‌های فکری و اجتماعی شعر لاهوتی انتخاب شده‌اند. منبع‌گزینش این اشعار، دیوان کامل ابوالقاسم لاهوتی براساس آخرین تصحیح و مقدمه‌ای که به وسیله‌ی مجتبی‌ی برزآبادی فراهانی صورت گرفته، بوده است؛ این اثر در سال 1380 از سوی انتشارات اوستا فراهانی منتشر شده است. اشعاری که در متن به عنوان شاهد مثال ارجاع داده شده، از فصل اول یعنی گزیده اشعار، انتخاب شده‌اند. از آنجا که لاهوتی، همه نوع شعر دارد، سعی بر این بوده که از انواع قالب های شعری دیوان او، نمونه‌هایی آورده شود.

در فصل دوم، سطح زبانی اثر بررسی شده است. این بخش به سه سطح آوایی، لغوی و نحوی اختصاص دارد. در بخش آوایی انواع موسیقی شعر، اعم از بیرونی (وزن)، کناری (قافیه و ردیف) و درونی (صنایع بدیعی)، در بخش لغوی، واژگان، ترکیبات، کنایات و انواع هنجارگریزی و در بخش نحوی نیز نحو و دستور زبان شعر لاهوتی مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل سوم، به سطح ادبی اثر، یعنی صور خیال و همچنین صنایع بدیع معنوی در شعر لاهوتی پرداخته شده است.

در فصل چهارم، بن مایه‌ها و مضمون‌های شعری لاهوتی آورده شده و در آخر نیز، نتایج پژوهش به طور مختصر و جداگانه ذکر شده است.

در پایان یادآوری این نکته لازم است که این پایان نامه، اگر حسن و فایده‌ای دارد به واسطه هدایت‌های استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر غلامرضا مستعلی پارسا و استاد محترم مشاور جناب آقای دکتر شیرزاد طایفی است که از زحمات آنان تشکر و قدردانی می‌گردد. اگر عیب و کاستی در آن هست به یقین مربوط به اینجانب است.

کلیات

زندگی نامه ابوالقاسم لاهوتی

ابوالقاسم لاهوتی در روز 19 مهر ماه 1266 (12 اکتبر 1887 م) در کرمانشاه به دنیا آمد. پدرش، احمد الهامی پیشینه کفش دوزی داشت و پدر و پسر هر دو شاعر و آزادی خواه بودند. در شانزده سالگی به کمک مالی یک از دوستان خانواده، برای ادامه تحصیل به تهران آمد و دو سال بعد نخستین غزل او که لحن سلحشوری و آزادگی داشت، در روزنامه حبل المتین کلکته چاپ شد. (برزآبادی فراهانی، 1380: 23)

در دوران جوانی به تحصیل علوم مذهبی پرداخت و به لباس روحانیت ملبس شد و پس از چندی به صوفیه روی آورد و در سلک دراویش درآمد و اشعار بسیاری در توحید و عرفان و در مدح پیامبر «صلی الله علیه و آله و سلم» و امامان معصوم علیهم السلام سرود.

شاعر از دراویش علی اللهی (اهل حق) بوده است.

... من خود علی اللهم، حق داده این آگاهییم بیجا بود، زاهد اگر با تیر و تکفیرم زند

در این راه از سید صالح که به حیران علیشاه نامور بوده، پیروی کرده است. این حیران علیشاه از مردم ماهیدشت کرمانشاه و از دراویش نامدار و با کرامت آن سامان بوده و آرامگاهش در شهر کرمانشاه است. شاعر به سید صالح سرسپرده بود و خودش را از پیروان و دلباختگان پاکباز او می شمرد. سید صالح با میرزا احمد الهامی، پدر لاهوتی آشنایی داشته و آشنایی لاهوتی با او نیز نخستین بار از همین راه پدید آمده است. در لابه لای دیوان، لاهوتی از حیران علیشاه به فراوانی یاد می کند و از او ستایش به عمل می آورد.

به سرّ سینه‌ی حیران که اسم اعظم حق
ودیعه داده دلم را برای ذکر مدام
به نکته‌ای که ز کلک بنان حضرت اوست
شده است نقش ضمیر منیر من از یاد

لاهوتی گذشته از حیران علیشه که پیر راه و سردار او بوده، به عبد علیشه و میرزا محمد علی، نامور به مظلوم کرمانشاهی نیز که خود را از دراویش و اندرزگویان سرشناس کرمانشاه بوده، دلبستگی داشته و در سروده‌هایش از او یاد کرده است. (برزآبادی فراهانی، 1380 : 54)

ای صبا، برگو به آیین ادب، مظلوم را آن حقیقت پیشه دانا دل معصوم را

لاهوتی در مدح و منقبت پیامبر و امامان معصوم هم اشعاری سروده است.

در ستایش پیامبر (ص) :

عرش خدا در شب وصال محمد کسب شرف کرد از نعال محمد

چشم خدا بین بجز خدای نبیند فاش، بر آینه جمال محمد

آری وجه خدا، به صورت و معنی نیست، مگر وجه بی مثال محمد

قصیده کمال محمد

همچنین در ستایش حضرت امیر (ع)

در روز ازل لطف خدایم بنهاد مهر علی و آل علی را به نهاد

بینم دم مرگ، گر رخس لاهوتی بی شبهه برد تلخی مرگم از یاد

چه می‌شود که این سر سپردگی به دراویش به بیزاری از آنها می‌انجامد و شاعر بیزاری و نفرت خود را از سلک درویشان بیان می‌کند. این اتفاق در سال 1921 میلادی مصادف با خروج او از ایران و پناه بردن به روسیه است .

به حیلت خلق را خر کردن و افسار بنمودن فقط از خرقه و عمامه و زنار می‌آید

در این هنگام دستار دنیاپیشگان را کنار می‌نهد و کلاه جنگاوری بر سر می‌نهد.

فعالیت‌های سیاسی لاهوتی در ایران

شاعر در تهران شبنامه و اوراق سیاسی پخش می‌کند و در انقلاب مشروطه خواهی در صف فداییان آزادی قرار می‌گیرد. او مدعی است که در سال 1326 ق (1287 ش) در رشت با گروه مستبدان جنگیده و به پاداش جانفشانی‌های خود نشان ستارخان گرفته است. (برزآبادی فراهانی، 1380 : 23)

سواره رو بروی ما دویندند ز پیش صف به پیش ما رسیدند

به دست هریکیشان یک نشانی به ما گفتند با صد مهربانی

نشانی عالی ستارخان است	که این اسباب فخر این زمانست
نشانی پر بها مانند جان را	به دور ارتجاعی آن نشان را
به زیریک درختش دفن کردم	به اوراق سیاسی کفن کردم

لاهوته وارد ژاندارمری می‌شود و به سمت ریاست ژاندارمری قم می‌رسد، در این سال‌ها ژاندارمری ایران زیر نظر افسران سویدی اداره می‌شد.

او فعالانه در مبارزه سیاسی شرکت داشت، و در سال 1293 هـ. ش در حالی که به یکی از زیر دستانش به نام ابوالفضل گمان خبر چینی می‌برد، او را دستگیر و زندانی می‌کند.

ابوالفضل از زندان می‌گریزد و به امام زاده ای پناه می‌برد. لاهوته ابوالفضل را بیرون کشیده، تیربارانش می‌کند. این کار لاهوته، همه را چه انقلابیون، چه حکومتی‌ها را شگفت زده و عصبی می‌کند. وضع وقتی وخیم تر می‌شود که هیئت سه نفره ای که برای رسیدگی به ماجرا از تهران عازم قم بودند، در راه ترور می‌شوند. لاهوته دستگیر و زندانی می‌شود؛ ولی از زندان گریخته، از راه کرمانشاه به ترکیه می‌رود.

سبب فرار لاهوته به ترکیه هر چه بود، نخستین حادثه‌ی سرنوشت ساز در زندگی او بود؛ چرا که در این سالها، ترکیه مأمن فراری‌های سیاسی کشورهای همجوار، به ویژه انقلابیون و متفکران مشروطه خواه ایران شده بود. شاعر چندی در ترکیه می‌ماند، تا اینکه جنگ جهانی اول در می‌گیرد و ایران نیز چون دیگر کشورها دچار نابسامانی و هرج و مرج می‌شود.

لاهوته از فرصت استفاده می‌کند و به کرمانشاه برمی‌گردد؛ اما به زودی پشیمان می‌شود و پشیمانی خود را در اشعار ذیل ابراز می‌کند:

باقی از هستیم همان نامی است	در غم آشیانه پیر شدم
من که از این حیات سیر شدم	مردم از غصه این چه ایامی است
چون رسیدم کباب شد جگرم	... لانه‌ای دید چشمهای ترم
آه، من باز هم اسیر شدم	دیدم این نیست آشیان، دامی است

کرمانشاه نیز چون دیگر نقاط ایران در اشغال سربازان ایرانی و اشغال گران انگلیسی و آلمانی و روسی و ... است، و جنگ و گریز بین میهن پرستان ایرانی و اشغالگران جریان دارد. طی یکی از همین جنگها و به دنبال بمباران کرمانشاه از طرف انگلیسی‌ها، لاهوته دوباره به ترکیه فرار می‌کند. (شمس لنگرودی، 1381: 56-57)

طی این دوره اقامت در کرمانشاه، روزنامه‌ی بیستون را در کرمانشاه انتشار داد؛ اما پس از شکست متفقین بار دیگر به ترکیه رفت و در استانبول مجله‌ی ادبی پارس را دایر کرد.

شاعر در دوره‌ی اقامت خود در استانبول، همیشه از درد دوری از وطن می‌نالید و در آن هنگام بود که اشعار نیکوی خود را سرود.

لاهوتی در آوریل (1324 ق) (1300 ش) که حاجی مخبرالسلطنه هدایت قیام شیخ محمد خیابانی را برانداخته و خود فرمانروای آذربایجان بود، به ایران برگشت و با همان درجه‌ی اوری که داشت، در تبریز وارد خدمت ژاندارمری شد.

روز دوشنبه (10 بهمن) 1300 آزادی خواهان آذربایجان به فرماندهی لاهوتی در تبریز قیام کردند و روز (12 بهمن) خود لاهوتی از شرفخانه وارد تبریز شد و مخبرالسلطنه هدایت استاندار آذربایجان را در ژاندارمری توقیف کرد؛ اما روز (19) همان ماه قوای میان‌دوآب جنگ کنان به تبریز رسید و روز (20) نزدیک غروب ژاندارم‌ها در جنگ شکست خوردند و لاهوتی در یک شب سرد و تیره‌ی زمستان با چند تن از رود ارس گذشته، به کشور شوروی پناه برد و تا اواخر عمر به جزیک سفر به اروپای غربی، از اتحاد جماهیر شوروی بیرون نرفت و در آن کشور پیوسته مأموریت‌های مختلف داشت و بیشتر در سازمان‌های فرهنگی کار می‌کرد، نخست در تاشکند و پس از آن چندی در دوشنبه پایتخت تاجیکستان و بعدها در مسکو می‌زیست. (برزآبادی فراهانی، 1380 : 23-24)

زندگی زناشویی لاهوتی در ایران

در همان سال‌های جوانی بایاری حاجی میرزا علی اکبر ستوده با خانواده‌ی آق اولی آشنا شده و با دختری به نام نصرت از آن خانواده پیمان زناشویی بسته است.

روزگارش با نصرت، همسرش، چندان خوشایند نبود و گذشته از این بسیار هم زودگذر بوده است؛ چرا که این زناشویی درست با روزگار گرم زندگی سیاسی و اجتماعی لاهوتی برخورد داشته، او شب و روزش را در اندیشه‌ی کارهای سیاسی می‌گذارند و کمتر به خانواده دلبستگی نشان داده است.

زندگی زناشویی لاهوتی از زبان همسر اولش نصرت آق اولی

... چیز درستی از او به یاد نمانده است. زندگی ما چنگی به دل نمی‌زد. او مرد زندگی نبود، مرد جنگی و ناآرامی بود. با شوهر خاله من (حاجی میرزا علی اکبر ستوده) آشنایی داشت. به کمک او به خانه ما هم راه پیدا کرد و مرا دید و خواستگاریم کرد.

من در آن هنگام دختر شانزده ساله‌ای بودم. لاهوتی رئیس ژاندارمری قم بود و کمتریکی دیگر را می‌دیدیم، هم‌هانش سرگرم کارهای اداری و سیاسی خودش بود و از خانه گریزان و با خانواده بیگانه بود، هر چند ماه یک بار سری به ما می‌زد و چند ساعت یا دست‌بالایی دو روز می‌ماند و می‌رفت. اگر بگویم من درست چهره‌ی او را به یاد نسپردهام، دروغ نگفتم، چون او را چندان نمی‌دیدم که چهره‌اش به یادم بماند. همیشه برای رفتن شتاب داشت؛ گویی از ماندن در تهران دلش می‌گرفت. یک‌پایش در قم بود، یکیش در اراک. روی هم رفته یک سال و نیم با هم بودیم، آن هم به همان جوری که گفتم. تا این که کودتا کرد. پس از کودتا حاجی میرزا علی اکبر چندی پنهانش کرد و پس از آن رفت که رفت و دیگر او را هرگز ندیدم. خانواده‌ام برایش پیغام فرستادند که بیا زندگی خودت را سامان بده. پاسخ داده بود که حاجی میرزا علی اکبر ستوده از سوی من وکیل است، هر کاری می‌خواهد بکند و سرانجام، نه از هم جدا شدیم و نه با هم زندگی کردیم. او رفت و در روسیه زن دیگری گرفت و همان جا ماند؛ اما من که با این پیشامد روبه‌رو شدم، رفتم درس خواندم و گواهی نامه ششم دبستان گرفتم و پس از آن به «دارالمعلمین» که امروزه به آن دانشسرا می‌گویند، رفتم و از آنجا دیپلم گرفتم، آن گاه رفتم به آلیانس و پس از گرفتن سرتیفیکا¹ از سال 1310 آموزگار شدم.

لاهوتی از زندگی‌اش با بانو نصرت آق اولی دارای فرزند نشد. (برزآبادی فراهانی، 1380: 50)

زندگی ابوالقاسم لاهوتی در روسیه

در روسیه، زناشویی دوم او، سرگرفت و با خانم سیسل بانو، پیمان زندگی بست و تا پایان زندگی‌اش نیز با او بود. بانو لاهوتی از مردم شبه جزیره «کریمه» و دختریک بازرگان از آن سامان است. گویا یک بار که با پدرش به مسکو رفته بود، در کاخ کرملین یا جای دیگر لاهوتی به زبان روسی سخنرانی می‌کرده و دختر جوان لاهوتی را دیده و به او دل باخته و پس از آن بایکدیگر آشنا شده و پیمان زناشویی بسته‌اند. از لاهوتی و سیسل بانو چهار فرزند به نام‌های دلیر، گیو، عطیه و لیلی به جای ماند، که همگی در روسیه به سر می‌برند. همسر لاهوتی خود از زنان با فرهنگ و نامور روسیه است و همواره در کارهای فرهنگی، سیاسی و اجتماعی لاهوتی بهترین دستیار وی بوده است. از کارهای برجسته‌ی بانو لاهوتی، کمک به برگرداندن شاهنامه‌ی فردوسی از زبان پارسی است که به راستی در خور هرگونه ستایش و سپاسگزاری برای ایرانیان و همه دوستداران فرهنگ ایران و جهان است. (برزآبادی فراهانی، 1380: 51)

¹ . سرتیفیکا = گواهی نامه

فعالیت‌های لاهوتی در کشور شوروی

لاهوتی به تاجیکستان آمد و در این شهر ساکن شد. نخست معلم دبستان شهر شد، سپس به عضویت حزب کمونیست در آمد و پله‌های پیشرفت را یکی پس از دیگری پیمود و به مشاغل بالایی دست‌یافت.

1- مدتی مأمور عملیات نظامی در مرزهای چین و شوروی بود.

2- مشارکت در کنگره مبارزه بر ضد فاشیسم و جنگ (کنگره، دفاع از تمدن) در پاریس به نمایندگی از آزادیخواهان آسیای مرکزی و اعضای آکادمی تاجیکستان به سال 1935 م. در این مأموریت لاهوتی که به زبان فرانسه چیرگی در خور ستایش یافته بود، سخنرانی‌های پرشوری می‌کرد و چون کار برگزاری کنگره نیز با او بود، با درخشش چشمگیری از پاریس به روسیه بازگشت. باز در سال 1935 م. در هفتمین کنگره‌ی بین‌المللی کمونیسم در پاریس مشارکت کرد.

3- از 1941 م. (1320 هـ. ش) به تاشکند رفت و دو سال در آنجا و استالین آباد به سر برد و چند بار به مرز ایران رفت و آمد کرد و هنگام به پا خاستن سالار به خراسان رفت.

4- در ماه ژوئن 1947 به ریاست افتخاری آکادمی علوم تاجیکستان روسیه برگزیده شد و تأثر بزرگ دراماتیک تاجیکستان در شهر خجند به نام او شد.

5- مدتی «رییس تشریفات» و کارش پذیرایی از میهمانان خارجی بود که به دیدار کشور شوروی می‌رفتند.

6- چندی استاد دانشکده‌های شرق شناسی و آموزگار زبان فارسی در دانشگاه مسکو بود و روزگاری وزیر فرهنگ تاجیکستان شد. (برزآبادی فراهانی، 1380 : 67-68)

بالاخره در فروردین 1336 خورشیدی دفتر زندگی ابوالقاسم لاهوتی کرمانشاهی، پس از 72 سال زندگی پر تلاش و پر بار بسته شد. او آرزو داشت در گوشه‌ای از خاک وطن خویش به خاک سپرده شود.

بشنو آواز مرا از دور، ای جانان من
ای گرامی تر ز چشمان، خوب تر از جان من
اولین الهام بخش و آخرین پیمان من
کشور پیر من، اما پیر عالی شأن من

طبع من، تاریخ من، ایران من

من جدا افتادم از پیش تو فرزند تو ام
لیک روحاً پای بند مهر و پیوند توام
دایماً گویا که در آغوش دلبنده توام
واله بگذشته بی مثل و مانند توام
مخلص تو، عاشق تو، آرزومند توام

اما در مسکو و در جوار قبر لنین و استالین به خاک سپرده شد.

جایگاه لاهوتی در کشور شوروی

لاهوتی که از میدان رزم به درآمده بود، در کشور شوروی بیشتر اوقات خود را وقف شعر و شاعری کرد و از همان روز اول به عنوان یک شاعر ملی بزرگ و توانا شناخته شد؛ به خصوص مردم تاجیکستان او را با آغوش باز پذیرفتند، و دوست و رفیق و پدر خود نامیدند. هنوز یک سال از ورود شاعر به خاک شوروی نگذشته بود که دفتری از اشعارش به نام کرمل (کرملین) منتشر شد و سال بعد کتاب دوم او به عنوان رباعیات از چاپ در آمد و به سرعت در میان خوانندگان فارسی زبان، به خصوص مردم تاجیکستان پخش شد. مجموعه اشعار لاهوتی از سال 1923 تا 1960 م. سی و یک بار به زبان فارسی، سی و دو بار به زبان روسی، سه بار به زبان اوزبکی (1929 - 1935 - 1958) دوبار به زبان اوکراینی (1932 - 1935) و چند بار به زبان‌های ارمنی، اویغوری، قرقیزی و غیره چاپ شد.

در سال 1923 در شهر تاشکند و بسیاری از شهرهای ازبکستان، جشن باشکوهی به نام لاهوتی برپا گردید و روزنامه‌ها، مقالات پرشوری درباره‌ی او نوشتند. کارخانه‌ها و دیگر مؤسسات پایتخت به شاعر تبریک گفتند و هدایای فراوانی برای او فرستادند و یکی از خیابانهای مرکزی تاشکند را به اسم او نامگذاری کردند. در همان سال شاگردان و استادان آموزشگاه صنعتی شهر سمرقند او را به شهر خود دعوت کردند و در این سفر، افسران و سربازان هنگ تاجیک به او اونیفرم نظامی پوشاندند و وی را به عضویت خانواده جنگاوران پذیرفتند. شاعر در مقام سپاس‌گزاری، یک سلسله سرود و ترانه با آهنگ‌های گوناگون ساخت و به آنان هدیه نمود. پس از جنگ جهانی دوم و به پا شدن اردوی سوسیالیستی، اشعار لاهوتی در ادبیات جهان نیز مقام شایسته‌ای یافت و شرح و احوال و آثار او در جراید و مجلات ادبی کشورهای آسیا و اروپا درج گردید.

شاعر دور از وطن، تا پایان عمر در میان خانواده‌ی شوراهای با عزت و احترام زیست. (برزآبادی فراهانی،

1380 : 24-25)

یکی از نویسندگان تاجیک در ذکر خصال انسانی لاهوتی می‌گوید:

وی در نکته سنجی و موقع‌شناسی، در صحت و سخا و مردی و مردانگی بی‌نظیر بود و بعد بلافاصله اضافه می‌کند:

«گاهی چنان تند و زیاد شعر می‌گفت که ما از یادداشت کردن سروده‌های او عاجز می‌شدیم».

صدرالدین عینی، استاد نثر تاجیکستان، برای استعداد هنری لاهوتی ارزش زیادی قایل بود. وی در نامه‌ای که به ج - اکرامی نوشته، لاهوتی را استاد بزرگ نظم خوانده و در همان سال 1933 که با هیأتی برای شرکت در جشن یادبود لاهوتی به تاشکند می‌رفته به همراهان خود گفته بوده است در آنجا که لاهوتی باشد، شعر گفتن کار هر کسی نیست. من به شعر و شاعری او ایمان دارم.